

Наші ювілеї

З нагоди 70-ліття життя і 50-ліття наукової праці Високодостойного і Дорогого Професора Доктора ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА, Голови Українського Історичного Товариства, одного з найвизначніших сучасних українських істориків, найсердечніше вітаємо Достойного Ювілята та складаємо Йому наші найсердечніші побажання.

У зв'язку з цим незвичайним Ювілеєм наступний випуск «Українського Історика» буде ювілейним числом, присвяченим Олександрові Петровичу Оглоблинові.

З нагоди 80-ої річниці з дня народження заслуженого українського історика Професора Доктора МИКОЛИ ЧУБАТОГО, члена Управи Українського Історичного Товариства, визначного професора українських високих шкіл і суспільно-громадського діяча, найщиріше вітаємо Достойного Ювілята та складаємо Йому наші найкращі побажання.

Управа Українського Історичного Товариства
Редакційна Колегія «Українського Історика»

*

Михайло Ждан

МИКОЛА ЧУБАТИЙ

Українська самостійницько зорієнтована історична наука стрічала на своєму розвоєвому шляху у дев'ятнадцятому та в першій четвертині двадцятого сторіч багато перешкод. У царській, російській займанщині, що відверто обстоювала засаду «не було, не має і не може бути» всякий прояв українського інтелектуального прогресу, в тому і розвій української історичної науки, зазнавав брутальних переслідувань. Знов же в австрійській Галичині знана «галицька нужда», брак відповідних державою субсидійованих установ та університету з відповідними катедрами, врешті привілейоване становище поляків, які кидали колоди на шлях розвою українського життя, бажаючи задержати західню вітку українського народу на суспільній площині «рора і снїора» дуже ускладнювали ріст нашої науки.

Але не зважаючи на ці перешкоди знайшлись серед українського суспільства сильні духом одиниці, які своїми здібностями та наполегливою працею зуміли побороти всі труднощі та вийти на передові

позиції творців української історичної науки. До них належав Михайло Грушевський, до них належала й група його учнів та однодумців, до яких зачисляємо також професора д-ра Миколу Чубатого, який у 1969 році обходив 80-ліття з дня свого народження.¹

У Тернополі, в серці галицького Поділля та дооколичних селах, зокрема Гаях, до першої світової війни проживало приблизно п'ятдесят родин Чубатих. Хоч здебільшого міщани, вони творили класу заможних хліборобів. За місцевою традицією вони зв'язували своє походження з «чубатими» запорожцями. Цю традицію підтверджувала записка у хроніці магістрату Тернополя,

що за короля Я. Собеського прибув з Дубна одружений козак Чубатий, який осів на Волині, мабуть після битви під Берестечком. З тим, історичним уже, Чубатим був пов'язаний клян Чубатих, а серед них і міщанин Дмитро Чубатий, хлібороб з Тернополя, одружений з Параскевією з дому Зарихта, батько нашого Ювілята.

Крім Ювілята у сім'ї Дмитра Чубатого була одна донька, Текля, та три сини Володимир, Теодор і Йосиф. Донька Текля вийшла заміж за о. Іллю Кливака, священника, якого вивезли москалі на заслання під час першої

Микола Чубатий

окупації Тернополя в 1914 році. В часі революції о. Кливак повернувся з заслання до Одеси, де в 1917—1918 роках організував греко-католицьку парохію. Повернувшись до Галичини виконував обов'язки священника в різних місцевостях — останньо у Мшанці біля Тереволі. Вдруге ув'язнений більшовиками в 1941 р. помер у тюрмі

¹ Відомості з біографії і наукової праці Ювілята подаємо в першу чергу на підставі матеріалів, що зберігаються в Архіві Українського Історичного Товариства. Додаткові інформації про проф. д-ра М. Чубатого можна знайти: 1) ЗНТШ том 169, рік 1962, стор. 573. 2) The Monthly Supplement International „Who's Who“. October 1947; 3) *Who Knows and What*, Ed. 1. 1954. — The Marquis Co. Chicago (*Who's Who*); 4) *Who's Who in the East*, Ed. 6, 1957; 5) *Directory of American Scholars*, Ed. 3th. 1951 — J. Cattell Press; 6) *Directory of American Scholars*, Ed. 4th. 1963 — J. Cattell Press; 7) *Directory of American Scholars*, Ed. 5th. 1969 — J. Cattell Press.

Про інші джерела подаємо дані в окремих замітках.

в Горкому — дружина ж його, сестра Ювілята, померла восени 1968 р. у Львові. — Найстарший брат Ювілята, Володимир, був державним урядовцем за австрійських а потім за польських часів. Помер у Тернополі після закінчення другої світової війни. — Другий брат, Теодор, був священиком. Ув'язнений москалями восени 1914 р., перебував на засланні на Сибірі до революції, опісля повернувся у рідні сторони де далі був священиком, останньо парохом у Чорткові. В 1941 р. арештували його большевики та вивезли на заслання, де він і загинув. — Наймолодший брат Ювілята, Йосиф, ще як студент прав у 1914 р. був мобілізований до австрійської армії. Восени 1914 р. попав у російський полон. Вивезений до Ташкенту помер в таборі полонених.

Ювілят, другий наймолодший віком син Дмитра, народився 11 грудня 1889 р. Початкову освіту одержав він у школі вправ при вчительській семінарії в Тернополі. Там же ходив він в 1900—1909 рр. до української державної гімназії ім. Франца Йосифа, яку закінчив з відзначенням. Цього ж самого 1909 року змер його батько. Після смерті батька Ювілят переїхав до Львова, де студіював теологію у Грек.-Кат. Семінарії в 1909—1913 рр. Одночасно з тим, за окремим дозволом митр. А. Шептицького, Ювілят у 1912—1914 рр. ходив на виклади М. Грушевського, професора Львівського університету. Після закінчення теологічних студій М. Чубатий вирішив не висвячуватись на священика, а вступив на Львівський університет де в рр. 1913/1914 на філософічному факультеті студіював історію. Вибух першої світової війни та інвазія російських військ на Галичину, приневолити Ювілята переїхати до Відня де він на тамтешньому університеті продовжував історичні студії в 1914/1916 рр. Після відступу російської армії з Галичини Ювілят повернувся до Львова та завершував там в 1916/1917 рр. свої історичні студії. У тому ж часі він, будучи учасником семінара проф. Освальда Бальцера великого знавця історії польського права, вирішив спеціалізуватися в ділянці українського права. Тому по закінченні філософічного факультету та досягнення ступеня доктора філософії — в серпні 1917 р. — він, за порадою проф. Бальцера в 1917/18 рр. студіював право на правничому факультеті Львівського університету готуючись до габілітації на доцента слов'янського права. Темою праці, яку він одержав від проф. Бальцера було: «Державно-правне становище руських земель Литовської держави під кінець 14 ст.».

Але пляни Ювілята були перервані розвалом Австрії та Листопадовим Зривом, який втягнув його до активної праці в будові Української Держави: він став першим асистентом секретаря Агенора Артимовича в Секретаріаті Освіти Західньої Области Української Народної Республіки. Треба також зазначити, що Ювілят був активним учасником зайняття Львова українцями в ночі першого листопада 1918 року. У січні 1919 р., прем'єр д-р Сидір Голубович включив Ювілята, як знавця історії українського права в склад 40-членної делегації до Києва для проведення злуки Західньо- та Східньо- Україн-

ських земель в одну Українську Державу.² В цьому ж самому році він отримав доцентуру історії українського права на Кам'янецькому Університеті. Після заломання ЗОУНР, в червні 1919 р., з дозволу уряду през. Петрушевича Ювілят повернувся до Львова де від 1919 р. віддався журналістичній праці в редакції щоденника «Нова Рада». З початком 1920 р. він заложив тижневик «Правду», орган призначений для ширших читацьких кругів дописуючи постійно до обох згаданих часописів головні статті без підпису або з підписом «Катон». За принципіальний напрям, що противився польським шовіністичним інтересам, польська окупаційна влада в березні 1920 р. закрила «Правду» а в місяць пізніше й «Нову Раду». В обох часописах автор помістив приблизно вісімдесят статей.

Бойкотуючи польський університет, українське громадянство покликало до життя влітку 1920 р. Український Тайний Університет, на якому до викладів історії українського права на правничім відділі запрошено Ювілята. Одночасно з тим він був вибраний членом сенату і кураторії високих шкіл.³ Виклади з історії українського права провадив Ювілят до літа 1923 р. т. є до часу коли з приводу переслідувань польської адміністрації та впливу студентів на заграничні університети прийшла konieczність ліквідувати Український Тайний Університет. Після цього Митр. А. Шептицький запросив Ювілята викладати історію української церкви на Богословським факультеті при грек. кат. Духовній Семінарії. У цьому ж часі (1926 р.) він був іменований членом Українського Богословського Товариства. Коли ж у 1927 р. Богословський факультет перетворено на Богословську Академію Ювілят продовжував у ній свою працю спершу як надзвичайний (до 1932 р.), а опісля як звичайний професор аж до 1939 р. Одночасно з тим професор М. Чубатий принагідно писав статті до часописів «Діло» та «Наша Мета». — За осяги на науковому полі Наукове Т-во ім. Шевченка 24 вересня 1928 р. іменувало його дійсним членом, у 1932—35 рр. він був членом його управи, а в роках 1937—39 він виконував обов'язки заступника директора Історично-філософічної секції Т-ва.

Обраний членом управи Міжнародної організації «Рах Romana» професор М. Чубатий виїхав, як український делегат у серпні 1939 р. до США на міжн. Конгрес тої установи і в зв'язку з вибухом другої світової війни, не міг повернутись до рідного краю. У 1939 по 1941 р. працюючи як професор в Коледжі св. Василія в Стемфорді, Ювілят

² Спогади про діяльність делегації подає Ювілят у розвідці «Десять днів у Києві в січні 1919» поміщеній в журналі *Літопис Червоної Калини* ч. 5 і 6. 1931 р. На цю тему пише автор теж у статті «Як родилася Соборна Україна» в час. *Америка* з 22, 23 і 25 січня 1957 р. Про діяльність Ювілята як члена делегації див.: д-р Матвій Стахів *Україна в добі Директорії УНР*, том 3. Скрентон 1963.

³ Володимир Дорошенко, *Огнище Української науки НТШ*, Нью Йорк 1951, стор. 109.

відновив свою журналістичну працю приготівляючи для тижневика «Шлях» щотижня передову ідеологічну статтю та друкуючись час від часу в щоденнику «Свобода». Цілий його журналістичний дорібок того часу становить приблизно 100 статей.

Восени 1941 року професор М. Чубатий перенісся на постійно до Нью-Йорку де став співробітником час. «Свобода», пишучи спершу по три статті тижнево, а після закінчення світової війни по дві. З кінцем 1954 р. проф. Чубатий перестав бути співробітником «Свободи».

Одночасно з журналістичною працею проф. Чубатий присвячував багато часу і труду організації українського наукового життя в діаспорі. У зв'язку з відновленням діяльності Наукового Т-ва ім. Шевченка в Німеччині та його реорганізацією на чотири автономні товариства: в Європі, в США, в Канаді та в Австралії професор М. Чубатий став основником та першим головою НТШ в США (1948—1952 рр.) і заступником президента Головної Ради НТШ (1952—1955 рр.). При цьому слід згадати, що він став членом «American Historical Association» (1946), «Academy of Political Science — Columbia University (1946) і ALLSS (1952), а крім того його іменовано доктором «гоноріс кауза» Українського Вільного Університету.⁴ В 1965 році проф. М. Чубатий стає членом ініціативної групи Українського Історичного Товариства і до тепер є членом Управи УІТ. В останньому часі, у зв'язку з організацією українського католицького університету в Римі, Кардинал Йосиф Сліпий іменував проф. М. Чубатого деканом факультету права і суспільних наук цього університету.

Перебуваючи постійно у Wyckoff, New Jersey професор Чубатий продовжує свою невтомну працю на різних секторах українського наукового, публіцистичного та суспільно-громадського українського життя. Головні напрямки та осяги тієї праці — хоч і далеко неповно — з'ясовані в наступних розділах:

Професор Микола Чубатий як історик.

Часові рамки історичних праць проф. М. Чубатого дуже широкі: вони обіймають усю історію України від найдавніших до найновіших часів. Якщо йдеться про тематику його праць то вона дуже різномірна: він пише праці з ділянки історії українського права, має багато творів з історії української церкви і врешті дає її повну синтезу, на світліе чимало з ділянки політичної історії України, з'ясовує етногенезу українського народу і досліджує проблеми української історіографії. Але в цьому широкому часовому і тематичному діапазоні є проблеми, які передусім притягають увагу нашого Ювілята. До них належить в першу чергу історія українського права. До цієї галузі він відповідно приготівлявся, мріючи про становище професора на

⁴ Український Вільний Університет. Мюнхен 1958, с. 9.

катедрі права слов'ян на львівському, австрійському тоді ще, університеті. Для тієї цілі він написав габілітаційну працю *«Державно-правне становище українських земель Литовської Держави під кінець 14-го століття»*. Але з уваги на розвал Австрії габілітація не відбулася, а праця появилася друком допіру в 1924 р. в 134/135 томі Записок НТШ у Львові. Рецензію-критику на цю працю написав Л. Окіншевич в журналі *«Україна»* у 1927 р. Про високу, тривалу вартість тієї праці свідчить факт, що видатний сучасний російський історик В. Т. Пашуто у своїм творі *«Образование Литовского государства»* 1959 р., полемізуючи зрештою з тезами автора, лояльно поміщує її у списку літератури до тієї теми, її цитує також В. І. Пичета в праці *«Белоруссия и Литва XV—XVI вв.»*, Москва 1961.

Другою працею з тієї ділянки був *«Огляд історії українського права: державне право»*. Вип. I-II, виданий у Львові в 1922/1923 рр. *«Огляд»* був власне кажучи збіркою викладів на Українському Тайному Університеті і був піонерською працею, — це ж бо були одні з перших викладів цього предмету українською мовою.^{4а} Рецензію-критику на згадану працю помістив Новицький у київській *«Україні»* (ч. 36, 1929 р.). Виймкову вартість цієї праці засвідчує факт, що сучасні советські історики, які в міру можливості промовчують українські осяги в науці — у цьому випадку не можуть поминути її мовчанкою. Так, напр., В. П. Шушарин в своїй праці *«Современная буржуазная историография Древней Руси»* (1964 р.) тринадцять разів відкликається до цитованої праці Ювілята. Сам Ювілят уважає, що трилітній період професора українського права в 1920—1923 рр. побіч писання його *«Історії християнства на Русі-Україні»* в 1958—1964 рр. (про яку буде мова пізніше), є найбільш успішними періодами його наукової праці.

Як активний учасник Визвольних Змагань в Галичині і високий урядовець в Секретаріяті ЗОУНР, Ювілят мав нагоду наочно слідкувати за кладенням підвалин до розбудови та стабілізації державного ладу. У зв'язку з тим вийшла його праця про *«Державний лад на Західній Области Української Народної Республіки»*, (1921 р.).

В ділянці історії українського права належить теж відмітити працю *«Правне становище церкви в Козацькій державі»* поміщену в кварталнику Богословія (1925), яка знайшла свою оцінку в рецензії Окіншевича в журн. *«Україна»* 1927/5; критику згаданої праці написав теж проф. Heinrich Schmidt в *«Savigny Zeitung für Rechtsgeschichte: Kanonische Abteilung»*, IV. 1926. До тієї ж самої групи праць Ювілята слід зачислити теж його *«До історії адвокатури в Україні»*. Львів 1934 р., *Історично правні основи актів Самостійности та Соборности Укра-*

---

^{4а} Незалежно від нього в Українському Вільному Університеті в Празі викладав історію українського права проф. Р. Лащенко, якого *«Лекції по історії українського права»*. Частина перша: княжа доба, вийшли друком у Празі 1923 р., 150 стор.

їни 1918 та 1919 рр. Нью-Йорк 1963 та декілька інших, що їх назви подаємо у залученій бібліографії праць Ювілята.

Друга велика ділянка історії України, з якої Ювілят черпав свою тематику та якій присвятив багато праці були зв'язки української церкви з Римом. Ще як студент написав він розвідку п. з. «Змагання до релігійної унії з Римом на Галицькій Русі в першій чверті XIII ст.». Праця появилась друком в *Альманаху українських богословів* у Львові 1913 р. У процесі дальшої праці над згаданою темою виринули нові питання, які значно поширили та тематично поглибили її проблематику. У висліді, в 123-124 томах *Записок НТШ*, появилась його праця п. н. «Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії». В об'ємистій праці — 140 сторінок, що була докторською дисертацією, автор спираючись на усіх доступних тоді джерелах та відповідно користаючись з тодішньої літератури з'ясовує усі дипломатичні заходи з обох сторін, що вели до церковної унії. Праця являється першорядною студією, попри яку не може перейти мовчки жаден поважний медієвіст — знаток історії східної та центральної Європи не згадавши її. Таким чином розуміємо чому до неї відкликаються такі історики як Шпулер, Роде, Пашкевіч, Пашуто, Рамм і. і. Рецензію згаданої праці пера Шамрая помістила київська «Україна» в 1924 р. — Слідкуючи за історією унії з Римом проф. Чубатий мусів зупинитись на однім із її подвижників Іпатієві Потієві, якому присвятив окрему монографію (1914) та вияснити значення унії для нашого народу. Це питання було темою його викладів, що їх під назвою «Історія уніонних змагань в українській церкві» виголошував в греко-кат. Духовній Академії у Львові (1937 р.). Безперебійна праця над історією унії з Римом була очевидно пов'язана з глибокими студіями над історією української церкви взагалі. У висліді тієї праці появилася у 1965 р. перший том монументальної «Історії християнства на Русі України» доведений до 1353 р. «Історія ...» знайшла широкий відгук не тільки серед українських знавців предмету як Ковалів, Лаба, Хомин але й серед чужинців. Оскар Галецькі так пише про неї: «in two respects the author gives more than the title promises, he writes not only an ecclesiastical history of Rus, which he indentifies with the Ukraine, excluding Moscow, Nowgorod, and even Byelorussia, but at the same time a detailed survey of the making and development of his nation»⁵ — Л. Винар реферує цю цінну працю на сторінках журн. «Український Історик» (т. 1-4 рік 1968 стор. 152-154) так пише про неї: «... до діла маємо з капітальною джерельною працею, в якій автор виходить поза стислі рамки історії української церкви і дає радше історію української християнської нації...» Відгук на згадану працю стрічаємо також в радянській історіографії.⁶

⁵ The American Historical Review, July 1967, pag. 1364.

⁶ Анджей Поппе, польський історик, автор кількох розвідок з ділянки історії руської церкви, у своїй статті «Заснування митрополії Русі в Киє-

Третім комплексом історичних питань, яким Ювілят присвятив багато часу і праці є справа етногенези українського народу. Вправді тривкі її підвалини положив Грушевський у своїй праці «Звичайна схема рускої історії та справа раціонального укладу історії східного слов'янства» — але ці підвалини треба було доповнити додатковими досліддами не тільки історичного, але й археологічного, антропологічного і лінгвістичного характеру. Довкрути цілої справи розвинулась у 30-тих рр. оживлена дискусія, започаткована Історично-філологічним Т-вом у Празі, у якій крім С. Смаль-Стоцького, Кордуби, Чеховича, Сімовича взяв також участь і Ювілят. Спершу він не погоджувався з поглядами Грушевського на тему про появу української народньої свідомости. Свій погляд на цю справу він висловив у двох статтях «До питання про початки української нації» (Діло, 1931, 15-19) і «Ще дещо про початки українського народу» (Діло, 1931, 47), але під впливом мовознавців, зокрема Степана Смаль-Стоцького він змінив свій погляд і вповні солідаризувався з тезами Грушевського. До праць Ювілята, що займаються питанням етногенези українського народу належать «The Ukrainian and Russian Conceptions of the History of Eastern Europe» праця публікована в «*Proceedings of the Philosophico-Historical Section of the Shevchenko Scientific Society*» Vol. I. New York—Paris 1951 і «Two conceptions of Ukrainian Nationality in their Historical Development», «*Proceedings of the Philosophico-Historical Section of the Shevchenko Scientific Society*» Vol. II. New York—Toronto 1953 і праця «Київська Русь в нових советських та польських досліддах» *Записки НТШ* том 164, збірник на пошану Зенона Кузелі 1962. Синтезою поглядів Ювілята на етногенезу українського народу є праця «Княжа Русь Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй», що вийшла друком в окремій 178 томі *Записок НТШ* в 1964 р. Хоч згадана праця це найширший дотепер розпрацьований про нашу етногенезу твір та проте сам автор пише «що ця вдячна тема очікує ще на автора фундаментальнішої та ширшої студії».⁶

Історики з таким широким діапазоном зацікавлень, як його має Ювілят не могла бути чужою проблема української історіографії тим більше, що це питання крім суто історично-наукового значення віддзеркалює ті ідеологічні напрямні, якими на даному етапі цікавляться наукові круги. Таким чином зацікавлення Ювілята українською історіографією знайшло в його працях: «Literatur der ukrainischen Rechtsgeschichte», Львів 1930 р. і «The Problems of Modern Ukrainian Historiography», доповідь, що була виголошена на конференції істориків Східно-Середньої Європи в Нью-Йорку у 1943 р.

ві», поміщений в 6 ч. «Українського історичного журналу», Київ 1969, с. 91—105 полемізує з тезами проф. Чубатого про автономне становище руської церкви.

^{6a} Огляд-рецензія на згадану працю пера О. Домбровського поміщена в ч. 4 «Українського Історика», Денвер 1964, стор. 49—50.

На базі всесторонніх і глибинних історичних дослідів виробилась у Ювілята цінна і потрібна у нашій історіографії здібність до історичної синтези. Цю здібність використовує автор не тільки в своїх працях але також у незвичайно для нас важливій ділянці — в енциклопедіях. Від самого початку організації праці над Енциклопедією Українознавства Ювілят включається у ряди її співробітників і стає редактором відділу: «Церква». Разом з проф. Полонською-Василенко він опрацьовує 7-ий розділ Енциклопедії, а саме «Історію української церкви від самих її початків аж до найновіших часів (стор. 601-621), стаття закінчена списком джерел і літератури, що відносяться до тієї теми. У другій, гасловій частині ЕУ автор помістив гасло «Духівництво». В англomовній версії ЕУ у знаній «*Ukrainian Concise Encyclopedia*», Toronto University Press Ювілят є співредактором відділу «Історія України — середньовічний період». Але Ювілят співпрацює не тільки з Енциклопедією Українознавства: з під його пера виходять такі енциклопедичні статті як «History of Ukraine» P. I. — *Slavonic Encyclopaedia* N. Y. 1949, «Ukraine» — *American Catholic Encyclopaedia* Vol. XVII N. Y. 1952, освідомляючи таким чином широкі круги американського громадянства з нефальшованою історією України.

**Микола Чубатий — речник української історичної правди
на міжнародному форумі.**

В одній із своїх статей Ювілят так писав: «Ніяка ділянка людського знання не стоїть так близько практичної політики як історичні науки...».⁷ Це слід мати на увазі, щоб зрозуміти величезне значення міжнародних історичних конгресів та участі в них українських учених істориків для безперестанного актуалізування українських самостійницьких ідей. Це напевно мав Ювілят на увазі, коли завжди, відповідно до обставин та можливостей пригтовлявся до виступів на історичних конгресах. Перший його виступ — разом із семи іншими нашими істориками під проводом проф. М. Кордуби — мав місце на сьомому міжнародному конгресові істориків у Варшаві в 1933 р. Там виголосив Ювілят реферат, який треба розглядати як піонерський виступ у згаданій ділянці.⁸ Під час Конгресу, на пропозицію знаного польського історика Оскара Галецького покликано до життя Міжнародну комісію істориків центральної Європи, членство в якій уможливило проф. М. Чубатому контакт з чільними американськими істориками знавцями історії східної та центральної Європи. Сталось це вже осінню 1943 р., коли на З'їзді істориків центральної

⁷ М. Чубатий, «Найбільший історичний Конгрес», *Америка*, 17 жовтня 1955 р.

⁸ „Gegenstand der Geschichte des Ukrainischen Rechtes“. *Contributions a l'histoire de l'Ukraine au VII-e Congress International des Sciences historique*. Varsovie 1933.

Європи Ювілят виголосив реферат «The Problems of Modern Ukrainian Historiography». У висліді його реферату американські історики Гур'ян і Томсон запропонували Ювілятові співпрацю в редагованих ними журналах. У відповідь на це проф. М. Чубатий написав працю «The Modern Ukrainian Nationalist Movement» поміщену у *Journal of Central European Affaires* (1944) і статтю «Ukraine between Poland and Russia» поміщену в журналі *Review of Politics* (1946). Праці Ювілята в американських журналах поширили круг його контактів з визначними американськими істориками, до яких слід зачислити Барггорна, Мозелі, Фрідеріксона та Вернадського. Під впливом тих контактів вирінула у Ювілята думка заснувати «Українське наукове товариство». При співпраці проф. В. Тимошенка зладив він відповідний статут підписаний також проф. Ю. Вернадським, але з огляду на брак підтримки з боку нашого громадянства до реалізації цього проекту не дійшло. Не дійшло також до реалізації другого проекту, що міг був мати для нас величезне наукове і пристигжеве значення: При кінці 1951 року ЮНЕСКО, культурна секція при Об'єднаних Націях запланувала видати 7-ми томну «History of Mankind». Головою редакційного комітету тієї історії став проф. Ралф Турнер з Єльського університету, а до співпраці над нею запрошено приблизно тисячу істориків. Запрошення дістав також і проф. М. Чубатий з пропозицією, щоб українські історики виготовили одну або дві статті на тему ролі української нації в розвитку цивілізації людства. Ювілят вирішив, що для тієї справи надавалися б найкраще дві статті: «Kievan Rus-Ukraine as Eastern Forpost of Europe» і «Birth of Democracy on the Dnieper River». На жаль ця важлива справа не дістала відповідної підтримки наших міродайних кіл і тим самим, на превелику шкоду для нашої справи, не була зреалізована.

Повертаючися до участі Ювілята в міжнародних історичних конгресах, треба зазначити, що його участь у них була уможливлена матеріальною допомогою американських наукових установ, що її одержав Ювілят за посередництва проф. Фрідеріксона. Його участь в X Міжнародному конгресі історичних наук в Римі 1955 р. була обмежена до дискусії над рефератом А. Л. Сідорова п. н. «Основные проблемы и некоторые итоги развития советской исторической науки». Основною ідеєю дискусії проф. М. Чубатого було опрокинути тезу про існування «советської» історіографії як цілості, і виказати переслідування істориків підкорених большевицькою Росією націй: українських, білоруських, вірменських та інших. З огляду на класичну і непроминаючу вартість аргументації, подаємо слово проф. М. Чубатого в оригінальній, виголошеній на конгресі мові, в додатку до цієї статті. Цього ж самого 1955 р. проф. М. Чубатий бере участь у З'їзді Американської історичної асоціації, що відбулася в днях 28-30 грудня. («Свобода» січень 1956 р.).

Завдяки поглибленим контактам з чільними організаторами чергового, XI-го Міжнародного конгресу істориків в Стокгольмі у 1960 р.,

головно ж з проф. Шмідтом в програму праць цього Конгресу вставлено дві українські доповіді. Доповідачами були проф. М. Чубатий і проф. Б. Кентржинський. Призначення двох українських еміграційних істориків стрінулось з різким протестом з боку советського посольства в Стокгольмі і советської делегації, що, мовляв, доповіді треба призначувати тільки історикам виделегованим державами, а не емігрантами, але господар Конгресу, проф. Гунард Гунарсон, представник Шведської Академії Наук відкинув протест і доповіді відбулися. Темою реферату Ювілята була «Київська Русь і початок трьох східнослов'янських націй». В дискусії над рефератом брали участь відомі російські історики Б. А. Рибakov і М. Н. Тихомиров.⁹ Відповідно доповнений і поширений реферат став темою окремої праці, яка, як то ми вже перед тим згадували, під назвою «*Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй*» появилася друком як окремиий том *Записок НТШ* в 1964 р.

Журналістична праця.

Журналістична праця Ювілята зачалась ще перед його приїздом до США. В Галичині, між двома світовими війнами він дописував до щоденника «Нова Рада» та заложив і редагував тижневик «Правда». Після їх закриття польською владою він писав принатігдні статті до часописів «Діло» і «Наша Мета». Але найбільше жвава журналістична праця Ювілята припадає на перших п'ятнадцять літ його побуту в США. Як ми перед тим згадували, вже від 1939 р. він поміщує свої статті в тижневику «Шлях» і щоденнику «Свобода». В 1942—1954 рр. був постійним співробітником «Свободи» поміщуючи в ній у згаданому проміжковій часу приблизно тисячу статей. Після 1954 р. Ювілят дописує до другого українського щоденника «Америку», для якої написав біля триста статей. Крім цього проф. М. Чубатий принагідно дописує і до інших наших часописів як «Новий Шлях», «Наша Мета», «Вільне Слово» та «Українське життя». — Звичайно, сухий перелік назв часописів і кількості статей хоч як він імпонуючий, не може ніяк відкрити цілого образу тієї роботи і виявити усіх заслуг проф. Чубатого для українського суспільства, що їх має журналі-

⁹ Виступ проф. М. Чубатого знайшов свій відгук в советським партійнім історичнім журналі «*Вопросы истории*» ч. 12. декабр, 1960, який, як це завжди в радянській дійсности буває, брак наукової аргументації прикриває некультурною лайкою; ось її зразок: «Один предатель украинского народа фигурируя в качестве американского историка выступил с докладом «*Киевская Русь и образование трех восточнославянских наций*». Этот доклад представляющий собою грубую пропаганду украинского буржуазного национализма...» і т. п. — Також «*Український історичний журнал*» ч. 3. з 1951 р. присвятив виступові наших істориків статтю пера А. М. Кольчука п. н. «Багато галасу даремно». На жаль згадане число журналу нам недоступне.

стична діяльність Ювілята. Її провідну ідею можна б охопити таким коротким нарисом: В часі другої світової війни, коли близька співпраця США з большевицькою Росією була спрямована на повалення гітлерівської Німеччини, всякий прояв протиросійської діяльності, а навіть критики був кваліфікований американськими чинниками і публічною опінією як протидержавний виступ. Виразником української публічної опінії та українських ідеалів була наша самостійницька преса, а комуністичні «Українські Щоденні Вісти», що з притаманним для большевиків фальшуванням фактів, усю українську самостійницьку думку представляли як прогітлерівську інтригу. Коли ж до цієї нагілки на українство прилучились ще американські комуністи — життя українських емігрантів в США опинилось у важкому стані. Зачались навіть поліційні переслідування деяких українських провідних діячів та установ, траплялись і випадки, що фабрики зайняті у военній індустрії звільняли з праці українських робітників, як непевний елемент. У тій атмосфері страху і непевності відважні і безкомпромісові статті проф. Чубатого підносили на душі залякане українське громадянство і додавали їм надії на швидку зміну американських настроїв.

Але пляни проф. М. Чубатого виходили далеко поза рамки оборонно-дефензивної позиції. Він плянував розпочати, базовану на широкій науковій підставі, протидію-офензиву. Його пляном було створити поважний англомовний журнал, який при співпраці нечисленних тоді американських та канадських противників комунізму, як, напр., проф. К. А. Менінга випробуваного приятеля українців та канадських професорів В. Кіркконеля і Г. Сімпсона й визначніших українських інтелігентів Андрусишина, Душника, Добрянського, Іваха та ін. не тільки спростовував би большевицькі наклепи на український самостійницький рух, але й творив би потенціальну базу для переоцінки політичних поглядів американських урядових і наукових чинників, відкриваючи їм шлях до «правдивих відомостей про советську Росію». — Таким англомовним журналом став «Ukrainian Quarterly», якого перше число приготував проф. Чубатий перед II-гим Конгресом американських українців (22-23 січня 1944 р.). Конгрес прийняв і одобрив пляни Ювілята та затвердив його на посту постійного редактора журналу. В скорому часі журнал здобув собі відповідну позицію в політичному світі і тим самим виправдав своє завдання.¹⁰ На посту редактора журналу проф. Чубатий працював до 1957 р., даючи в руки американського інтелігента першорядне джерело для пізнання правдивого обличчя Советського Союзу.¹¹ Сьогодні з перспекти-

¹⁰ В листі бібліотекаря бібліотеки Об'єднаних Націй в Женеві до проф. М. Чубатого з дня 26. травня 1952 р. читаємо: „The Ukrainian Quarterly“ is of interest to our Library ... All relevant articles from your periodical would be listed in our publication“.

¹¹ Становище української спільноти в США та заходи проф. М. Чубатого при організуванні Українського Квартальника і значення цього журна-

ви четвертини століття можемо з цілою певністю ствердити, що муравлина праця проф. Чубатого в Українському Квартальнику у великій мірі причинилась до зміни прорадянських настроїв провідних політичних та наукових кругів, а тим самим усунула перешкоди у розбудові політичних і культурних надбань українців у ЗДА.

Громадсько-суспільна праця проф. М. Чубатого.

Щоб проаналізувати відповідно громадсько-суспільну працю Ювілята треба б мати під рукою велику кількість матеріалів: протоколів засідань, дат і обставин прилюдних його виступів, тем рефератів, оформлених резолюцій і т. п. Звичайно, цього всього у нас немає, — врешті обмежені рамки ювілейного нарису не дали б змоги повністю використати всього. Все таки, щоб відповідно завершити цей нарис мусимо торкнутись і згаданої в наголовку теми. — Найбільш характерною ціхою громадсько-суспільної діяльності Ювілята є те, що найбільша її наснага випадає на часи, які ми назвали б «кризовими» для нашої спільноти. Ось приклади: Коли США приступили до війни з гітлерівською Німеччиною одночасно з тим, під впливом большевицьких нацьковувань збільшилась нагінка на українців. Перший Український Конгресовий Комітет Америки, покликаний до життя 24 травня 1940 р. з представників чотирьох обезпечених товариств не зміг видержати протиукраїнського курсу, апробованого деякими кругами Вашингтону¹² і практично розпався. Таким чином українське суспільство опинилось без політичного проводу. Проф. М. Чубатий, який прибув до США як член ексекютивного комітету «Пакс Романа», що мав виразне протикомуністичне і протифашистське обличчя, мав вироблену марку ворога гітлеризму і це дало йому змогу у тих критичних для українців часах виступити з проектом створення Ініціативного Комітету для скликання Ради американських українців з метою вибрати новий Конгресовий Комітет, у якому були б репрезентовані всі круги нашого суспільства. 4 липня 1943 р. у свято американської самостійності Ініціативний Комітет видав маніфест складений проф. Чубатим у якому приготавлялось скликання другого Конгресу американських українців для відновлення діяльності УККА. — Як відомо, конгрес відбувся 22 січня 1944 р. у Філядельфії; на ньому відновлено діяльність УККА зложеного вже з репрезентантів усіх українців США.

Справа примусової репатріації українських полонених і втікачів з німецьких таборів до СРСР ще дотепер якслід не вяснена, ані в

лу добре ілюструє книжка підготована Ювілятом до друку п. з. „*Ten Years of Ukrainian Quarterly 1944—1954*“, New York 1954.

¹² *The Story of the Ukrainian Congress Committee of America (1940—1951)*, New York 1951, pag. 13.

нашій, ані в американській історіографії.¹³ У всякому разі всі ті, що жили в таборах добре пригадують собі психозу жаху, що огортала їх на вид большевицьких енкаведистів, які в супроводі американських старшин вештались по таборах. За те ж мало хто з нас знає про ті зусилля, що їх робили американські українці, щоб до тієї репатріації не допустити. У тих зусиллях, що, до речі, були теж не мило бачені американськими міродайними кругами брав участь також проф. Чубатий. Його стаття у «Вільному Слові» (11, 12, і 13 вересня 1968 р.) подає про це дуже цікаві відомості; у статті поміщені фотокопії листа проф. Чубатого до през. Г. Трумана (з дня 16 червня 1945 р.) і відповіді державного департаменту (з дня 19 липня 1945 р.); там теж описана авдієнція проф. Чубатого у лідера американських соціалістів Нормана Томаса та його стріча з Доротою Томсон найвпливовішою американською журналістикою того часу та з редактором езуїтського тижневика «Америка», які на сторінках американських часописів зайняли відповідне становище, до примусової репатріації, що безумовно вплинуло на її припинення.

Одною з небезпек, що нависла над українською спільнотою в діяспорі, є справа денаціоналізації українського молодого покоління. У зв'язку з тим проблема виховання українських дітей в українському національному дусі, їх навчання відповідного знання потрібно для популяризації українських самостійницьких ідей, врешті виховання українських наукових кадрів, що могли б науковою аргументацією збивати російські псевдонаукові тези в ділянці гуманістичних наук, стає перед усіма нами в цілій своїй гостроті. Проф. М. Чубатий, як визначний педагог і вчений займає до цих справ ясне становище. Останні його погляди на цю проблему подають статті у «Свободі» ч. 26 і 27 з лютого 1969 р. п. н. Про «Годину історії України в гайскулі» і в час. «Українське життя» з 4-го травня 1969 р. п. н. «Дискусія над Гарвардською катедрою».

Останньою справою, що з усією гостротою пекучої актуальности хвилювала українську громадськість у діяспорі — була справа створення українського католицького патріархату. Ювілят визначний знавець історії права української церкви не тільки інформував у пресі нашу громадськість про законні підстави наших домагань (статті в «Свободі» ч. 128 і 129 з липня 1969 р. п. н. «До діалогу треба знати справу»), але не зважаючи на невігоди і фізичні зусилля сам брав участь у вічах чи громадських зборах, які обстоювали цю по-

---

¹³ Дослідник тих справ Ю. Епстайн стверджуючи випадки примусової репатріації пише, що „someone on the Allied side must be accountable for returning the refugees to „Stalins gallows and Slave labor camps...“ Епстайн в дальшому твердить, що або „was a supplementary and still secret Yalta agreement on repatriation which provided for use of force, or Yalta Agreement of Febr. 11. 1945 was just arbitrarily interpreted by Joint Chiefs of Staff as favoring the use of force“. The Cleveland Press, Sept. 17, 1969, page E 7.

трібну для нас справу. Кардинал Й. Сліпий, який, як ректор Львівської Богословської Академії, мав змогу пізнати ідеї і спроможності Ювілята, тоді професора згаданої Академії, доручив йому велику частину праці зв'язану з створенням українського патріярхату.

Думаємо, що наведені приклади, хоч як вони далекі від охоплення цілоти, все таки дають уяву про всебічність громадсько-суспільної діяльності Ювілята.

Закінчуючи нашу ювілейну статтю, бажаємо Достойному Ювілятові, щоб у кріпкому здоров'ї виконав усі свої заміри так потрібні для нашої спільноти.

На многая літа Вельмишановний і Дорогий нам усім Ювіляте!

Д о д а т о к

Слово проф. М. Чубатого в дискусії над рефератом А. Л. Сідорова п. з. «Основные проблемы и некоторые итоги развития советской исторической науки».

N. Chubaty: Being grateful to *A. L. Sidorov* for his very informative report on Soviet historiography, we would like, in the first place, to know the meaning of the term "Soviet historiography." The Soviet Union is apparently a Union of 16 Nations, each of which has had its own past and so has to have its own historiography. But in the report of *A. L. Sidorov* Soviet historiography is identical with Russian historiography, so that the question arises: Where is Ukrainian historiography, Belorussian and the historiographies of other non-Russian nations of the USSR? Do they still exist? The exhibition of current historical works in the hall of this palace, published in the USSR during the last five years, shows that indeed no other historiographies except the Russian exist in the Soviet Union today.

Prof *A. L. Sidorov* very correctly stated, that Soviet historians must accommodate their historical studies to Marxist-Leninist dialectics, which demands that historical science be partisan. They have to respect the policy of the Soviet Communist Party as expressed by statements of the Central Committee of the Party. But the Party's policy after the October Revolution (1917) was changing and so was the historical truth. The best example of this process may be found in the case of the Communist historian Mikhail Pokrovsky. For a period of 17 years he was the greatest historical authority in the Soviet Union, until in 1934 his teachings were condemned by a decision of the Party's Central Committee. Prof. *A. L. Sidorov* correctly asserted, that Prof. Pokrovsky was condemned for his thesis: "History is politics projected on the past," but this was not all. Other reasons caused his condemnation — reasons that emerged after 1930 in the USSR as a result of a new conception of Russian history and those of non-Russian nations.

With small exceptions Pokrovsky saw in Russian history only a dark reaction inimical to Russian masses and far more so to the non-Russian peoples. He condemned all czars such as Ivan the Terrible, Peter I, Catherine II, Nikolai I and also well known militaristic Russian heroes. In his opinion Russian rule over non-Russian nations was the worst sort of imperialism. Therefore Pokrovsky regarded Russian imperialism and Great Russian chauvinism as the archenemies of the October Revolution — the reactionary forces. At the same time the new cultural rebirth and development of non-Russian nations were described by him as progressive forces that had a right to live. These views of Pokrovsky were in agreement with the official policy of the Soviet Communist Party of the first decade after the October Revolution, but around 1930 the policy of the

party rapidly began to change. The Central Committee of the Party became dominated by the communist-Russian nationalist type, to whom the cultural growth and the political ambitions of non-Russian nations, was a disturbing phenomenon. For that reason his historical views were condemned by the Central Committee (1934).

Some time before this happened, national development of non-Russian peoples was proclaimed the archenemy of the Soviet Union and branded "bourgeois nationalism." A general attack was launched in Ukraine: the Historical Division of the All-Ukrainian Academy of Sciences with all its publications was closed, all prominent historians were imprisoned and some liquidated. Among the imprisoned the patriarch of Ukrainian historiography, Michael Hrushevsky, was included and Ukrainian historiography was practically annihilated. Hrushevsky's historical views were condemned as „bourgeois nationalism," now the greatest of crimes against the Soviet country, and Russian patriotism became a progressive force.

It was decided to rewrite the histories of all non-Russian nations along the lines of imperialistic interests of the Russian people. The most bloody of czars were now again becoming the merited builders of the centralized Russian State. Colonial rule of Moscow over non-Russian people was again becoming beneficent.

In January 1954, on the occasion of the 300 Anniversary of the Pereyaslav Treaty (1654), concluded between Moscow and Ukraine and marking the beginning of the subjugation of Ukraine by Moscow, the so-called "Pereyaslav Thesis" was issued by the Central Committee of the Party, officially stating how the history of three East-European Slavic nations was to be written. It was decided, that from the beginning of the 9th century an early Russian nation existed on the territory of the Kievan Rus-State. The actual builder of the Kievan Rus-State — the Ukrainian Nation — was to appear only in the 15th century. Polish domination was credited with the building of both the Ukrainian and the Belorussian peoples. Clearly the aim of the "Pereyaslav Thesis" was to deprive the Ukrainian nation of her heritage, her ancient splendid period of history and culture during the Kievan Rus period. Every Soviet historian was obliged to assume this official view of the Party as objective truth. In other words, the Soviet historian, and especially a non-Russian historian was practically deprived of academic research-freedom.

But in spite of this position of the Soviet historian in the field of historical synthesis, which in the USSR is predetermined by the Central Committee of the All Union Communist Party, Soviet historians accomplished some valuable work for historical science. The archeological excavations made on the Ukrainian Black Sea shores in the locations of Greek colonies, in Novgorod the Great, in Moslem regions of the Asiatic parts of USSR, uncovered material that can well change the picture of the ancient history of Ukraine, Russia and Turkestan.

The Soviet historians should also be credited with the skillful re-edition of old chronicles and juridical monuments of the Kievan Rus period, a work of high erudition.

At present the Russian historian in the Soviet Union has at least limited freedom in the field of historical research, not so the Ukrainian, Belorussian or any of the other non-Russian historians, who are entirely destitute of it, as was expressed by Prof. Alexander Ohloblyn, former professor of the Taras Shevchenko University in Kiev, at a Scientific Conference in New York (1954): "When in Moscow and Leningrad at least a limited degree of freedom in historical research exists, in Kiev, Minsk, Tbilisi, Baku, Erivan and Tashkent there are only the historical graves." Free research of the historical past of non-Russian peoples can be carried on only in New York, Rome, Paris, Munich and other cities outside of the USSR.